

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ім. Г.С. СКОВОРОДИ

На правах рукопису

РИЧКОВА ЛАРИСА ВОЛОДИМИРІВНА

УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЮ
ДІЯЛЬНІСТЮ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИРІШЕННЯ
НИМИ ДИДАКТИЧНИХ СИТУАЦІЙ

13.00.01 - Теорія та історія педагогіки

Ричкова

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків - 1996

37(100)(091)

AV 36.027

Дисертацією є рукопис

ЛННБ України ім.В.Стефаника

Роботу виконано в Харківському
університеті ім. Г.С. Сковороди

00553540 (M)

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
Дмитренко Тамара Олександрівна

Офіційні опоненти: - доктор педагогічних наук, професор
Буряк Володимир Костянтинович;

- кандидат педагогічних наук
Синельник Ірина Василівна

Провідна установа - Харківський державний університет

Захист відбудеться " 11 " грудня 1996р. о
" 10 " годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
К.02.26.02 у Харківському державному педагогічному
університеті ім. Г.С. Сковороди за адресою: 310168, м. Харків,
вул. Блюхера, 2, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського
державного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Автореферат розіслано " 6 " листопада 1996р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

кандидат педагогічних наук,
доцент Штефан Л.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ. Відродження і розбудова національної школи України передбачають рішення проблем, пов'язаних із впровадженням у навчально-виховний процес нових прогресивних концепцій і технологій, широким використанням у шкільній практиці результатів науково-педагогічних і методичних досліджень. Демократизація суспільного життя вимагає формування особистості, що здатна продуктивно вирішувати питання економічного та соціального розвитку суспільства, ефективно керувати справами держави. Якісно нові завдання, які ставить сучасне життя, обумовлюють необхідність удосконалення управління в усіх галузях системи народної освіти. В цих умовах виявляється доцільним розробка теоретичних проблем управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів з метою формування соціально активної особистості. Підвищення ефективності управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів є актуальним завданням теорії та практики педагогіки, яке знайшло своє відображення у дослідженнях С.І.Архангельського, Ю.К.Бабанського, В.П.Безпалька, А.О.Кірсанова, В.С.Ледньова, В.І.Лозової, Н.Ф.Тализіної, В.О.Якуніна та ін.

Реалізація соціального замовлення суспільства на формування в учнів інтелектуальних, вольових та емоційних рис, ціннісних орієнтацій, які дозволяють їм вільно, продуктивно і ефективно діяти, потребує застосування сучасних засобів управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів. Однак вирішення цієї проблеми стримується недостатнім рівнем вивчення ряду найважливіших питань, які пов'язані з управлінням навчально-пізнавальною діяльністю школярів при вирішенні ними ситуацій, що виникають у процесі навчання

(дидактичних ситуацій). На ситуативність протікання навчально-виховного процесу вказується у дослідженнях В.С.Безрукової, О.М.Матюшкіна, Т.І.Шамової, Г.І.Щукіної, В.О.Якуніна. Вчені В.А.Караковський, М.В.Кларін, В.В.Кравевський, Ю.М.Кулюткін, І.Я.Лернер, В.Я.Нечаєв, Г.С.Сухобська розглядають ситуації як моделі тієї діяльності, до якої здійснюється підготовка учнів.

Аналіз робіт, присвячених проблемно-ситуативному навчанню, показує, що головна увага в них приділяється виявленню сутності дидактичних ситуацій, значно менше - питанням технології розробки та використання ситуацій, а також управлінню навчально-пізнавальною діяльністю школярів при їх вирішенні. Слід зазначити, що в сучасній дидактиці розглядаються такі різновиди дидактичних ситуацій: проблемні (І.Я.Лернер, В.І.Лозова, О.М.Матюшкін, М.І.Махмутов, В.Оконь), творчі (В.І.Андрєєв, М.А.Галагузова), ситуації навчальної задачі (Ю.М.Кулюткін, Г.С.Сухобська), ситуації спільної продуктивної діяльності викладача та студентів (Т.О.Дмитренко, В.Я.Ляудіс) та ін. Для вивчення особливостей управління при їх вирішенні розроблено теоретичну та експериментальну бази. Так, питання педагогічної технології у навчальному процесі досліджуються В.С.Безруковою, В.І.Євдокимовим, І.А.Зязюном, М.В.Кларінім, Н.Ф.Тализіною; ефективність використання різних засобів управління розглядається Т.В.Габай, В.В.Кравєвським, І.Я.Лернером, В.Ф.Чучуковим; етапи і компоненти педагогічного проектування аналізують В.С.Безрукова, І.М.Волков, Г.А.Карпов, Н.Ф.Кузьменко, Ю.К.Чернова. У світлі сучасних вимог назріла необхідність у теоретичному обґрунтуванні і апробації на практиці педагогічної технології розробки та впровадження у

навчальний процес заздалегідь спроектованих дидактичних ситуацій.

Вивчення досвіду роботи масової школи показало, що більшість учителів використовують дидактичні ситуації з метою підвищення ефективності навчального процесу, але при цьому самі ситуації розробляються емпірично, на основі інтуїтивних уявлень, без науково обгрунтованої стратегії їх проектування як засобів управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів.

Вказані недоліки педагогічної теорії та практики породжують протиріччя, що визначають напрямок цього дослідження: між необхідністю підвищення ефективності процесу навчання і незавершеністю розробки загальної психолого-педагогічної теорії управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів; між наявністю емпіричного досвіду використання дидактичних ситуацій і відсутністю педагогічних досліджень особливостей управління при їх вирішенні. Вищезгадані протиріччя обумовлюють появу деяких питань, а саме: в чому сутність та яка структура і функції ситуацій, розроблених на основі спільної продуктивної діяльності; які особливості управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів при вирішенні ними дидактичних ситуацій і, зокрема, ситуацій спільної продуктивної діяльності вчителя і учнів. Необхідність вирішення вказаних питань зумовила вибір теми дисертаційного дослідження: "Управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів у процесі вирішення ними дидактичних ситуацій".

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ - процес управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ - особливості управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів у процесі вирішення ними дидактичних ситуацій.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити особливості управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів у процесі вирішення дидактичних ситуацій.

У відповідності з об'єктом, предметом та метою дослідження було висунуто наукову ГІПОТЕЗУ: якщо у процесі вирішення дидактичних ситуацій реалізувати виявлені особливості управління, тобто на підготовчому етапі здійснювати педагогічне проектування ситуації, на оперативному - технологічне упорядкування реалізації проекту, і на заключному етапі - контроль та корекцію результатів, то підвищиться якість оволодіння учнями знаннями і уміннями, інтенсивність діяльності як учителя, так і учнів.

Мета та гіпотеза дослідження зумовили такі ЗАВДАННЯ:

1. Провести теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень з питань управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів у процесі вирішення ними дидактичних ситуацій.

2. Обґрунтувати сутність, структуру та функції дидактичних ситуацій, які реалізуються на основі спільної продуктивної діяльності вчителя і учнів, а також етапи їх вирішення.

3. Експериментально перевірити особливості управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів при вирішенні ними дидактичних ситуацій.

МЕТОДОЛОГІЧНУ ОСНОВУ дослідження складає діалектичний принцип всебічності, який реалізується на основі

застосування сукупності підходів до аналізу досліджуваного об'єкта (системно-структурний, функціональний, факторний).

ТЕОРЕТИЧНОЮ ОСНОВОЮ роботи є теорія наукового пізнання; психологічна теорія діяльності (В.В.Давидов, О.М.Леонтьєв, Б.Ф.Ломов, Н.Ф.Тализіна); концепція управління навчально-пізнавальною діяльністю (А.І.Зільберштейн, Н.В.Кузьміна, О.Н.Орлов, В.О.Якунін); психолого-педагогічні концепції засвоєння знань (П.Я.Гальперін, Л.Н.Ланда, С.Л.Рубінштейн, Ю.О.Самарін, П.О.Шеварьов).

Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань, отримання достовірних результатів, перевірки висунутої гіпотези використовувались різноманітні МЕТОДИ педагогічного дослідження: теоретичний аналіз проблеми на основі вивчення психолого-педагогічної літератури, навчальних планів і програм; аналіз педагогічної практики в аспекті проблеми дослідження; теоретичне узагальнення результатів дослідження; спостереження, бесіди, опитування, анкетування; педагогічний експеримент, якісний і кількісний аналіз результатів на основі методів математичної статистики.

НАУКОВА НОВИЗНА дослідження полягає в тому, що в ньому обгрунтовані сутність, структура та функції дидактичних ситуацій, етапи управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів при їх вирішенні; розроблена технологія педагогічного проектування дидактичних ситуацій і на цій основі - проекти ситуацій спільної продуктивної діяльності вчителя і учнів.

ТЕОРЕТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ становлять : виявлення та обгрунтування особливостей управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів у процесі вирішення дидактичних ситуацій; обгрунтування положення про те, що дидактичні си-

туації слід проектувати як засоби непрямого та перспективно-го управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів; визначення педагогічних умов використання дидактичних ситуацій у навчальному процесі школи.

ОСОБИСТИЙ ВНЕСОК дисертанта полягає в обґрунтуванні змісту управлінської діяльності вчителя на підготовчому, оперативному та заключному етапах управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів при вирішенні дидактичних ситуацій; у розробці проектів ситуацій спільної продуктивної діяльності вчителя і учнів з різних предметів математичного циклу та методики їх впровадження у навчальний процес школи.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ дослідження полягає в тому, що на основі обґрунтованих теоретичних положень розроблені рекомендації для вчителів шкіл з питань впровадження дидактичних ситуацій в навчальний процес. Здобуті в дослідженні результати у вигляді проектів ситуацій спільної продуктивної діяльності доцільно використати у подальших дослідженнях проблем управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів.

ВІРОГІДНІСТЬ та **ОБґРУНТОВАНІСТЬ** результатів забезпечені відповідністю методів дослідження предмету, меті та завданням; репрезентативністю матеріалів, необхідних для якісної і кількісної оцінки результатів експериментальної роботи.

НА ЗАХИСТ ВІНОСЯТЬСЯ :

1. Обґрунтовані етапи управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів у процесі вирішення ними дидактичних ситуацій.

2. Особливості управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів у процесі вирішення ними дидактичних

ситуацій, а саме: на підготовчому етапі - розробка проекту ситуацій; на оперативному - технологічне упорядкування процесу її вирішення; на заключному етапі - контроль і корекція здобутих результатів.

3. Технологія педагогічного проектування дидактичних ситуацій як засобів управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів.

4. Педагогічні умови, які забезпечують підвищення ефективності використання ситуацій спільної продуктивної діяльності при вивченні предметів математичного циклу.

АПРОБАЦІЯ РОБОТИ. Матеріали дослідження доповідались та обговорювались на всеукраїнських та міжрегіональних конференціях "Інтеграція елементів змісту освіти" (Полтава, 1994), "Психолого-педагогічна освіта в Україні" (Харків, 1994), "Психолого-педагогічні фактори підвищення професійної майстерності вчителя-вихователя" (Житомир, 1995), "Елітарна освіта: історія, теорія, методика" (Кіровоград, 1996), "Культура педагогічного спілкування як фактор гуманітаризації сучасної освіти" (Суми, 1996); на міжнародних конференціях "Девіантна поведінка неповнолітніх і молоді : можливості впливу" (Харків, 1994), "Технологічний підхід у дидактиці. Модульне навчання професії" (Донецьк, 1994), "Високі технології виховання" (Харків, 1995), "Педагогічна технологія у сучасному вузі" (Луцьк, 1995).

СТРУКТУРА та ОБСЯГ дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків.

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання, методологічні,

теоретичні основи та методи роботи; розкрито наукову новизну та теоретичне значення здобутих результатів, шляхи їх впровадження в практику, сформульовано положення, що вносяться на захист.

У першому розділі "Теоретичні основи управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів" на основі аналізу психолого-педагогічної літератури розкрито зміст суттєвих ознак понять управління, управлінська діяльність учителя; обґрунтовано етапи управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів при вирішенні ними дидактичних ситуацій (підготовчий, оперативний, заключний); проаналізовано функції та висвітлено зміст професійної діяльності вчителя на кожному етапі. Визначено сутність, структуру і функції дидактичних ситуацій. Доведено, що дидактичні ситуації належать до засобів непрямого та перспективного управління; проведено аналіз дидактичних можливостей та існуючих шляхів використання у навчальному процесі середньої школи дидактичних ситуацій як засобів управління процесом навчання; сформульовано визначення ситуацій спільної продуктивної діяльності вчителя і учнів.

Теорією і практикою навчання визначено основні функції управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів: мотиваційну, цілеутворюючу, інформаційну, прогнозуючу, плануючу, прийняття рішення, організаційну, контрольну, корекційну (С.П.Бочарова, Б.Ф.Ломов, В.Я.Нечаєв, В.О.Якунін). Дослідження проблем управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів показало, що реалізація сукупності функцій управління і організація замкненого циклу управління є необхідними передумовами ефективного функціонування системи управління в цілому. З метою дослідження особли-

востей управління при вирішенні дидактичних ситуацій у роботі проведено аналіз педагогічних, психологічних і методичних факторів управління, здійснено функціональне моделювання об'єкта управління - навчально-пізнавальної діяльності школярів; цикл управління поділено на три етапи (підготовчий, оперативний і заключний). Управлінську діяльність учителя розглянуто як процес, який здійснюється свідомо та планомірно у напрямку розв'язання учителем різноманітних дидактичних завдань і який спрямовано на ефективне управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів на кожному етапі.

Треба зазначити, що цикл управління при вирішенні школярами дидактичних ситуацій інтегрує відносно самостійні види діяльності. Так, на підготовчому етапі управління педагогічне проектування ситуації є тим видом професійної діяльності, який забезпечує прогностичне бачення педагогом технології процесу вирішення дидактичної ситуації і його результатів. До змісту педагогічного проектування входять у тій чи іншій мірі елементи моделювання, прогнозування і планування процесу навчання. На оперативному етапі управління сутність організаційної діяльності вчителя становить технологічне упорядкування реалізації проекту ситуації, забезпечення механізмів саморегуляції, прямого та зворотного зв'язку. Заключний етап управління передбачає контроль та корекцію здобутих результатів. Зміст управлінської діяльності вчителя на кожному етапі приводить до зміни характеру діяльності учнів у процесі вирішення ними дидактичних ситуацій. Діяльність вчителя при цьому має спонукаючий, організуючий, інформаційний та контролюючий характер. Ефективність управління обумовлена завданнями конкретної дидактичної

ситуації, спроможністю вчителя рефлексивно відображувати і цілеспрямовано розвивати пізнавальні потреби школярів при вирішенні ситуацій.

На основі структурно-функціонального аналізу було розроблено модель навчально-пізнавальної діяльності у відповідності із стадіями продуктивного розумового процесу, що дозволило відтворити цілісність об'єкта управління навчально-пізнавальної діяльності школярів на всіх етапах дослідження. З позицій функціонального аналізу в розроблену модель включено функціонально повну систему алгоритмів розпізнавання, оцінки і перетворення, які реалізуються відповідно на орієнтовному, оціночному та перетворюючому етапах навчально-пізнавальної діяльності. У дослідженні показано, що ці алгоритми дають учневі змогу самостійно складати певні алгоритми для розв'язування конкретних задач, а також дозволяють розкрити процесуальну послідовність засвоєння змісту загальних способів діяльності.

Ретельному аналізу піддано дидактичні ситуації, що виникають у процесі навчання і відтворюють взаємодію вчителя і учнів з об'єктом пізнання. У дисертації доведено, що за характером взаємодії суб'єктів ситуації можливо виділити репродуктивні і творчі дидактичні ситуації. Останні описують діяльність учня, вчителя та їх взаємодію у процесі пізнання об'єкта, відображують умови (обставини, події), які забезпечують рівноправні позиції та продуктивний характер діяльності суб'єктів ситуації. Позиція учня при вирішенні дидактичної ситуації творчого типу не обмежена засвоєнням знань, а пов'язана з набуттям нового знання, способу діяльності. У розділі наголошується на тому, що згадані типи дидактичних ситуацій передбачають різні стратегії управління навчально-

пізнавальною діяльністю школярів. В умовах ситуацій творчого типу вчитель здійснює управління діяльністю учня через інформування його про ті положення, з яких учень зможе самостійно виводити свої рішення, тобто вчитель ставить учня в позицію суб'єкта, здатного управляти своєю діяльністю. Засвоєння знань в умовах дидактичних ситуацій, які будуються на основі спільної продуктивної діяльності вчителя і учнів, припускає організацію процесу спільного рішення творчих задач на основі проектування продуктивної, творчої діяльності.

Вивчення психолого-педагогічної літератури показало, що найбільш повно розроблені основи створення і шляхи впровадження проблемних ситуацій, ситуацій навчальної задачі. У процесі наукового пошуку встановлено, що згадані ситуації будуються на основі спільної продуктивної діяльності, яку від репродуктивної відрізняє насамперед те, що в процесі продуктивної діяльності витворюється нова інформація і засвоєні знання та способи діяльності використовуються в новій ситуації. Ми вважали за доцільне розглянути ситуації спільної продуктивної діяльності (СПД) вчителя і учнів, під якими розуміємо певне цілісне утворення, котре включає пізнавальне утруднення, що виникає в процесі взаємодії суб'єкта з об'єктом, потребу в його подоланні і сам процес, який здійснюється шляхом спільного пошуку учнем разом з учителем нових знань про об'єкт, способів діяльності, оцінки здобутих результатів.

Включення в навчальний процес ситуацій СПД пов'язано з реалізацією таких функцій: мотиваційної, інформаційної, прогностичної, діагностичної, активізуючої, розвиваючої та логізуючої. У дисертації доведено, що дидактичні ситуації належать до засобів управління навчально-пізнавальною

діяльністю школярів. Зокрема підкреслюється, що ситуації СПД являють собою засіб непрямого та перспективного управління процесом навчання.

У ході дослідження виявлено структуру ситуацій СПД, яка в єдності її мотиваційного та технологічного блоків може бути представлена у такій послідовності: опис вихідних даних, введення фактора новизни, формулювання проблеми, усвідомлення необхідності вирішення проблеми, пошуковий припис, усвідомлення можливості вирішення проблеми, передбачений результат, усвідомлення технології вирішення проблеми, корекція, постановка задачі, обговорення алгоритму рішення, вирішення проблеми (задачі), контроль і корекція здобутих результатів. У відповідності з цим технологічне упорядкування процесу взаємодії вчителя та учнів при вирішенні дидактичної ситуації передбачає виділення таких етапів в алгоритмі навчання: опис вихідних даних, введення фактора новизни, формулювання проблеми (задачі), пошуковий припис, передбачений результат, вирішення проблеми (задачі), аналіз здобутих результатів.

Факторний аналіз дидактичних ситуацій творчого типу показав, що з точки зору об'єктивного фактора має місце об'єкт пізнання, що характеризується фактором новизни; з точки зору суб'єктивного фактора - наявність цілі, пізнавального утруднення; з точки зору особистісного фактора - ступінь участі кожного учня в управлінні процесом вирішення ситуації.

Отже, результати дослідження теоретичних основ управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів, сутності дидактичних ситуацій та особливостей управління при їх вирішенні дають вагомі підстави вважати, що одним із шляхів підвищення ефективності управління є застосування в нав-

чальному процесі школи завчасно спроектованих ситуацій, які будуються на основі спільної продуктивної діяльності вчителя і учнів і використовуються як засоби непрямого і перспективного управління.

У другому розділі дисертації "Етапи управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів у процесі вирішення дидактичних ситуацій" викладено методику педагогічного експерименту, наведено його результати та їх аналіз.

Обґрунтування об'єктивних показників та їх оцінки залишається важливою проблемою педагогічних досліджень. Параметрами, що вимірювались у нашому експерименті, були рівень знань, умінь та інтенсивність навчальної діяльності.

Перевірку результатів з точки зору досягнення показників якості знань (повнота, системність, усвідомленість) було здійснено за методиками І.П.Подласого, В.Ф.Чучукова. Письмові контрольні роботи, усні опитування, анкетування, спостереження дозволили оцінити діяльність учнів у процесі опису об'єктів, аналізу, визначення понять тощо.

На підготовчому етапі експерименту було розроблено технологію педагогічного проектування дидактичних ситуацій і на її основі створено проекти ситуацій СПД; розроблено методику проведення занять в експериментальних класах, дидактичні і методичні матеріали; діагностовано якість проектів ситуацій.

Під педагогічним проектуванням слід розуміти підструктуру управлінської діяльності вчителя, що передбачає попередню розробку компонентів діяльності суб'єктів ситуації. Проект ситуації - технологічний опис навчально-пізнавальної діяльності школярів у процесі вирішення ними дидактичної ситуації та засобів її реалізації.

У дисертації розкривається технологія педагогічного проектування дидактичних ситуацій на підготовчому етапі управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів у процесі вирішення ними ситуацій. У ході дослідження встановлено, що логіка педагогічного проектування передбачає: усвідомлення вчителем цілей, аналіз об'єктивного, суб'єктивного і особистісного факторів дидактичної ситуації; педагогічний прогноз, який учитель отримує на основі співставлення вказаних факторів із вихідними вимогами до ситуації; прийняття рішення та постановка конкретних задач; вибір методів, прийомів і організаційних форм процесу вирішення дидактичної ситуації. Таким чином, моделювання, проектування, прийняття рішення і конструювання обґрунтовані у дослідженні як етапи педагогічного проектування дидактичної ситуації. Вихідні вимоги до ситуацій, які ґрунтуються на спільній продуктивній діяльності вчителя і учнів, такі: 1) мета ситуації відповідає меті процесу навчання; 2) зміст ситуації визначається характером пошукової діяльності учнів; 3) ситуації мають місце, якщо в учня виявляється пізнавальне утруднення і потреба його подолати, яка виникає у процесі пізнання об'єкта ситуації, осмислення фактора новизни щодо цього об'єкта; 4) на кожному етапі навчально-пізнавальної діяльності школярів у процесі вирішення дидактичної ситуації здійснюється оперативний зворотний зв'язок.

У дослідженні показано, що ефективність використання дидактичних ситуацій залежить від якості проекту, підготовленості вчителів і учнів до його впровадження у навчальний процес. На підготовчому етапі експерименту проводилася робота з підготовки учнів до спільної продуктивної діяльності в умовах дидактичних ситуацій: фронтальні та індивідуальні

бесіди з метою формування основ конструктивної діяльності, ознайомлення школярів із сутністю логіко-розумових операцій, прийомами раціональної роботи з навчальним матеріалом тощо.

Задача діагностування якості проекту ситуації припускає різні варіанти рішення. Із зваженням на специфіку дослідження було використано метод експертних оцінок, який ґрунтується на урахуванні колективної думки експертів про об'єкт дослідження, а саме, метод колективної генеральної ідеї. Цей метод дозволив згідно з педагогічними критеріями здійснити аналіз, оцінку та відбір експертних матеріалів для застосування їх у навчальному процесі.

Критеріями оцінки якості проекту ситуації спільної продуктивної діяльності вчителя і учнів є адекватна постановка мети ситуації, повноцінність педагогічного задуму: цілісність мотиваційного блоку; функціональна повнота системи розумових операцій технологічного блоку ситуації; реалізація в проекті моделі навчально-пізнавальної діяльності. Для реалізації проекту навчальний матеріал запропоновано поділяти на базовий та інформаційні блоки різних рівнів.

На етапі констатуючого експерименту в паралелі шостих, сьомих та дев'ятих класів було виділено експериментальні (92 учні) і контрольні (87 учнів) класи. Для кількісної характеристики рівня знань, умінь учнів було використано поняття інформаційно-сислового елемента тексту (ICET). В завданнях контрольної роботи підраховувалась загальна кількість (N) ICET. Після проведення роботи визначалася кількість (n) правильно виконаних учнем ICET. Рівень знань характеризується відношенням n до N . В залежності від його величини були виділені чотири рівня знань, умінь та навичок школярів. Низь-

кий - 1, середній - 2, відносно високий - 3, високий - 4. При визначенні числових значень коефіцієнта (k) рівня знань, умінь було використано аргументацію і методику В.П.Безпалька. Результати початкового зрізу показали, що учні експериментальних і контрольних класів істотно не відрізняються за успішністю.

На етапі формуючого експерименту було визначено вплив застосування заздалегідь спроектованих дидактичних ситуацій на результати навчально-пізнавальної діяльності школярів.

Обробка результатів експерименту проводилася такими методами: порівняння приросту середнього коефіцієнта рівня знань, умінь учнів експериментальних і контрольних класів; методом дисперсійного аналізу. Середні значення коефіцієнта рівня знань ($k_{\text{сер.}}$) учнів i -ої групи ($i = 1, 2, 3, 4$) ми знаходили як середнє арифметичне екстремальних значень цієї групи (таблиця 1). У кожному класі визначався середній коефіцієнт рівня знань учнів до початку ($k_{\text{сер.}}^{\text{поч.}}$) та після закінчення ($k_{\text{сер.}}^{\text{зак.}}$) експерименту. Приріст середнього коефіцієнта ($\Delta k = k_{\text{сер.}}^{\text{зак.}} - k_{\text{сер.}}^{\text{поч.}}$) показує зміну якості знань (таблиця 2). Цю характеристику було використано для порівняння успіхів учнів контрольних та експериментальних класів.

Враховуючи, що іноді порівняння приросту середніх коефіцієнтів рівня знань учнів контрольних і експериментальних класів є недостатнім, ми використовували критерій χ^2 для оцінки статистичної значущості відмінностей у засвоєнні знань учнями контрольних і експериментальних класів.

Застосування непараметричних методів математичної статистики показало, що технологічне упорядкування процесу

Таблиця 1

Порівняльна таблиця показників до та після формуючого експерименту

Клас	Результати	Рівні знань															
		Експериментальний клас								Контрольний клас							
		1		2		3		4		1		2		3		4	
кільк. учнів	у %	кільк. учнів	у %	кільк. учнів	у %	кільк. учнів	у %	кільк. учнів	у %	кільк. учнів	у %	кільк. учнів	у %	кільк. учнів	у %		
9	до	4	13,3	5	16,7	14	46,7	7	23,3	3	10	7	23,3	15	50	5	16,7
	після	1	3,3	8	26,7	9	30	12	40	5	16,7	10	33,3	12	40	3	10
7	до	7	23,3	11	36,7	10	33,3	2	6,7	6	21,4	12	42,9	7	25	3	10,7
	після	3	10	7	23,3	10	33,3	10	33,3	4	14,3	13	46,4	8	28,6	3	10,7
6	до	6	18,8	12	37,5	10	31,3	4	12,5	3	10,3	10	34,5	12	41,4	4	13,8
	після	3	9,4	8	25	13	40,6	8	25	5	17,2	9	31	10	34,5	5	17,2

Таблиця 2

Середні значення коефіцієнта рівня знань до та після формуючого експерименту та його приріст

Клас		$k_{\text{поч.}}$	$k_{\text{зак.}}$	Δk
		сер.	сер.	
9	експер.	0,773	0,845	0,072
	контр.	0,740	0,751	0,011
7	експер.	0,648	0,817	0,169
	контр.	0,662	0,705	0,043
6	експер.	0,672	0,822	0,150
	контр.	0,640	0,672	0,032

вирішення дидактичної ситуації на оперативному етапі управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів сприяє досягненню більш високого рівня знань, умінь, позитивно впливає на навчальний процес у цілому. На завершальній стадії експерименту було складено порівняльні характеристики розподілу учнів контрольних і експериментальних класів за рівнем знань до та після формуючого експерименту. На малюнках 1, 2 представлено динаміку зміни розподілу учнів сьомих класів за рівнем знань. Характер цих змін є відображенням інтенсивності навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Мал. 1

Мал. 2

Інтенсивність навчальної діяльності визначено за методами О.П.Скворцової, Б.В.Фурмана. Оцінювались витрати учнями часу на ті чи інші пізнавальні дії та акти у процесі вирішення дидактичної ситуації. За здобутими даними учні експериментальних класів для відповіді на запитання вчителя витрачали в середньому 1,42 хвил., а в контрольних класах - 5,02 хвил. (різниця у 3,6 хвил.). Крім того, було проведено анкетування учнів контрольних і експериментальних класів з метою виявлення ступеня задоволеності навчально-

пізнавальною діяльністю при вирішенні дидактичних ситуацій. Формуванню інтересів учнів, становленню їх позитивного ставлення до предмета сприяла організація вчителем вирішення дидактичних ситуацій, які ґрунтуються на спільній продуктивній діяльності школярів та вчителя.

Здійснення теоретико-експериментального дослідження дало змогу сформулювати педагогічні умови, які необхідно створити у навчальному процесі при використанні дидактичних ситуацій як засобів управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів:

1. Проектування дидактичних ситуацій як моделей процесу навчання з урахуванням сукупності педагогічних вимог.

2. При розв'язанні дидактичних ситуацій опора на спільну продуктивну діяльність учителя і учнів.

3. Забезпечення зворотного зв'язку на кожному етапі вирішення дидактичної ситуації.

4. Поступовий перехід від управління до самоуправління процесом вирішення дидактичної ситуації.

5. Цілеспрямоване і постійне орієнтування учнів на використання прийомів самоаналізу та самооцінки, залучення їх до оціночної діяльності.

6. Безперервність застосування дидактичних ситуацій на уроках з різних предметів, заняттях факультативів, гуртків тощо.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1. Ефективність управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів при вирішенні ними дидактичних ситуацій забезпечується тоді, коли застосування заздалегідь спроектованих ситуацій пов'язується з технологічним упорядкуванням

процесу їх вирішення та виконанням сукупності педагогічних умов.

2. У процесі вирішення дидактичних ситуацій управлінська діяльність учителя пов'язана з реалізацією замкненого циклу, загальними етапами якого є підготовчий, оперативний та заключний. Виявлені особливості управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів при вирішенні ними ситуацій дозволяють розкрити зміст управлінської діяльності на кожному етапі.

3. Технологія педагогічного проектування дидактичних ситуацій на підготовчому етапі включає розробку моделі об'єкта управління (навчально-пізнавальної діяльності школярів), а також передбачає проектування діяльності вчителя і взаємодії учасників педагогічного процесу при вирішенні ситуації.

4. Виявлена структура дидактичної ситуації дозволяє упорядкувати процес її вирішення на оперативному та заключному етапах управління. При цьому умовами забезпечення ефективного управління на цих етапах є застосування алгоритмів розпізнавання, оцінки та перетворення; забезпечення зворотного зв'язку; орієнтування школярів на якісно новий рівень навчально-пізнавальної діяльності.

5. Ситуації спільної продуктивної діяльності вчителя і учнів виконують ряд важливих педагогічних функцій і належать до засобів непрямого та перспективного управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів. Головна мета організації учителем спільної продуктивної діяльності - забезпечення механізмів саморегуляції навчання. На основі запропонованої технології розроблені проекти ситуацій СПД з мате-

матики, алгебри, геометрії, які можуть бути використані в повсякденній практиці вчителів.

6. Врахування особливостей управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів при вирішенні ними дидактичних ситуацій забезпечує істотне підвищення рівня засвоєння знань, умінь, інтенсифікацію навчальної діяльності.

Проведене дослідження не вирішує повністю питань, пов'язаних з управлінням навчально-пізнавальною діяльністю школярів у процесі вирішення ними дидактичних ситуацій, зокрема, потребує вивчення специфіки інтеграції педагогічного та спеціального знання при проектуванні дидактичних ситуацій.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Хвилини пошуку ... Декілька прикладів. Окремі фрагменти уроків. //Майстерня гуманності: Інформаційний вісник № 2. - Харків: КРВОІМЦ, 1994. - С. 89-90.

2. Ситуації спільної продуктивної діяльності як компонент змісту педагогічної підготовки. // Психолого-педагогічна підготовка учителя у педагогічних вузах: Мат. наук. - практич. конф. "Психолого-педагогічна освіта в Україні". - Харків: ХДПУ, 1994. - С. 51-53.

3. Ситуації спільної продуктивної діяльності в навчальному процесі. //Майстерня гуманності: Інформаційний вісник № 3. - Харків: КРВОІМЦ, 1995. - С. 44-50.

4. Можливості впливу на учнів з девіантною поведінкою засобами уроку. // Девіантна поведінка неповнолітніх і молоді: можливості впливу : Мат. наук. - практич. конф. - Харків, 1994. - С. 155-157.

5. Ситуації спільної продуктивної діяльності вчителя і учнів як інтегруючий фактор. // Інтеграція елементів змісту освіти : Мат. Всеукраїнської наук. - практ. конф. - Полтава : ІПОПП, 1994. - С. 88-89.

6. Оволодіння педагогічним проектуванням ситуацій як фактор формування особистісної культури вчителя. // Високі технології виховання : Мат. І Міжнар. конф. Частина 1. - Харків: ХДУ, 1995. - С. 175-177.

7. Педагогічна технологія проектування ситуацій спільної продуктивної діяльності в процесі навчання. // Педагогічна технологія у сучасному вузі : Мат. міжнар. наук. - практ. конф. - Луцьк : ВДУ, 1995. - С. 30-31.

8. Ситуації спільної продуктивної діяльності як інтегруючий фактор. // Психолого-педагогічні фактори підвищення професійної майстерності вчителя-вихователя : Тези допов. Всеукраїнської наук. - практ. конф. - Житомир : ЖДПІ, 1995. - С. 55-56.

Rychkova L.V. Pupils' learning activity management in the process of solving didactic situations.

The thesis in the form of the manuscript for a Candidate of Sciences (Theory of Education). The speciality - 13.00.01 - Theory and History of Pedagogics. Kharkov State Teachers' Training University named after G.S. Skovoroda, Kharkov, 1996.

The thesis includes theoretical investigation of means of pupils' learning activity management in the process of solving didactic situations, as well as experimental investigation results. Forms, structures and functions of didactic situations have been revealed. The technique of pedagogical project of didactic situations has been worked out.

Рычкова Л.В. Управление учебно-познавательной деятельностью школьников в процессе разрешения ими дидактических ситуаций.

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики, Харьковский государственный педагогический университет им. Г.С. Сковороды, Харьков, 1996.

Защищается диссертационная работа, которая содержит теоретическое исследование особенностей управления учебно-познавательной деятельностью школьников при разрешении ими дидактических ситуаций, а также результаты экспериментальных исследований. Выявлены сущность, структура и функции дидактических ситуаций. Разработана технология педагогического проектирования ситуаций.

Ключові слова: управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів, етапи управління, дидактичні ситуації, педагогічне проектування.

Лариса Володимирівна Ричкова

Управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів

у процесі вирішення ними дидактичних ситуацій

Автореферат

Підписано до друку 2.10.96 г.

Замовлення № 933

Формат А5

Друк.арк. 1,00

Тираж 100

Відділ ризографії Фірни "Курсор Лтд",
м. Харків, пров. Театральний 11/13, т. 47-71-74

AP 30.08.75

360293

Ав 36.027

Володимирена Гичкова

на офіційну відповідь щодо

запитання щодо умов надання

Київ, Україна

вул. Мухоморова, 11/13, 1-47-71-74